

AZ OROSZ KÖZMONDÁSOK KÖLTŐI SAJÁTÓSÁGAI

A közmondások a folklór lényeges részét alkotják, mert sok rokon vonásuk van a költészettel. Ebből következik, hogy már a közmondások vizsgálata alapján is bizonyos képet kaphatunk egy nyelv kifejező képességéről, költői eszközeiről.

Ennek a szerény dolgozatnak a célja az orosz közmondásokon keresztül megmutatni — már amennyiben ez lehetséges — az orosz nyelv kifejezőképességét, költői eszközeit, illetve feltárni az orosz közmondások költői sajátosságait.

A nagy orosz írók közül többen kifejezték véleményüket a közmondások tartalmi és formai értékéről.

G o g o l ezt írta: „Közmondásainkban szokatlan teljességében mutatkozik meg a nép észjárása, amely képes mindent a maga eszközévé tenni: az iróniát, a gúnyt, a szemléltető erőt, a festői ábrázolás találmányosságát, azért, hogy eleven szót alkosson, amely teljesen megfelel az orosz természetének, kidomborítva mindazt, ami benne él” (N. V. Gogol: Összegyűjtött művei, Moszkva, 1927. VI. kötet, 417. o. — oroszul).

G o r k i j a következőképpen nyilatkozik a közmondások ismeretének a fontosságáról a kezdő írók számára: „A közmondások és szólások a néptömegek gondolkodását fejezik ki, rendkívül tanulságosak és kezdő íróknak nagyon hasznos megismerkedni velük . . . , mert azok a szavakkal való takarékosagra, tömör beszédre, szemléletességre tanítanak.” Ehhez még hozzá teszi „én nagyon sokat tanultam a közmondásokból” (M. Gorkij: Irodalmi kritikai cikkek, Goszlitizdat, 1937. 346. o. — oroszul).

Az orosz nyelvnek közmondásokban való rendkívüli gazdagságával — Dálnak „Az orosz nép közmondásai” c. gyűjteménye, mely 1862-ben jelent meg, 31 000 közmondást és szólást tartalmaz — valamint a közmondások költői értékeivel magyarázható, hogy az orosz és szovjet irodalom e kiemelkedő képviselői ily nagyra értékelik az orosz népköltészetnek ezeket az egyszerű termékeit.

Az orosz közmondások, mint általában minden nép közmondásai, az értelmi hatás mellett arra is törekszenek, hogy mondanivalójuknak tökéletes költői kifejezési formát adjanak. Megtaláljuk bennük az orosz nyelv költői kifejező eszközeinek nagy részét s ezek formai tekintetben is értékessé teszik a közmondásokat.

Ezek után nézzük meg, hogy melyek tehát az orosz közmondásokban meglévő költői eszközök?

1. Az orosz közmondások szerkezeti felépítésére jellemző a kéttagúság, mely szerint a közmondások többsége két részre tagolható, illetve tagolódik. Az első rész adja azt a feltételt, melyből a második részben levonjuk a következtetést. Például:

Что посеешь, то и пожнешь.

Ki mint vet, úgy arat. (Amit vetsz, azt is aratsz — szószerint.)

На чьём возу сидишь, ту песню и пой.

Akinek a szekeren ülsz, annak a nótáját fújjad.

У кого много есть, с того много и требуется.

Akinek sok van, attól sokat is kívánnak.

Előfordulnak egytagú, hárontagú és többtagú közmondások is. Több közmondás ma már elvesztette egykoron meglévő kéttagúságát.

Лень мужика не кормит.

A henyélés a parasztot nem táplálja.

Тихая вода берега подмывает.

Lassú víz partot mos.

Портной — вор, сапожник — буян, кузнец — пьяница.

A szabó tolvaj, a cipész duhaj, a kovács részeges.

Не то забота, что много работ,

а то забота, как её нет.

Nem az a baj (gond), hogy sok a munka,

ám az a baj, amikor nincs munka.

Исправит горбатого могила, (а упрямого дубина).

A púpost kiegyenesíti a sír, (a makacsot pedig a furkósbot).

Дальше в лес — больше дров, (дале в спор — больше слов).

Beljebb az erdőbe — több fa, (hosszabb veszekedés — több szó.)

A többtagúság elvesztése következtében a közmondás szólássá válhat, amint ez meg is történt az исправит горбатого могила esetében.

2. Az orosz közmondások gazdagok képes kifejezésekben. A képek a közmondásokat szemléletessé teszik. A szemléletes költői kifejezés módnak jó néhány fajtája megtalálható a közmondásokban, melyek így képszerűen hatnak az ember értelmére és érzelmeire.

Az orosz közmondásokban kéttagúságuk következtében gyakran találunk hasonlaton és ellentétben alapuló *пá р һ у з а м о к а т*, illetve azt is mondhatjuk, hogy a legtöbb orosz közmondás azért kéttagú, hogy lehetővé váljon a párhuzamok alkalmazása.

A hasonlat két dolog összekapcsolása közös tartalmi vagy hangulati vonás révén s így az egyik jelenség valamely tulajdonságát megmagyarázzuk a másik jelenség hasonló tulajdonságára való rámutatás segítségével, amelyben ez a tulajdonság a legteljesebben van kifejezve. A közmondásokban az összehasonlítás történhetik kötőszó nélkül, kötő-

szóval, a melléknév középfokával és a főnév birtokos esetével, rámutató szavakkal. Tehát megtaláljuk bennük az orosz nyelv hasonlítást kifejező eszközeinek csaknem teljes gazdagságát.

Большому кораблю — большое плавание.
Nagy hajónak az útja is nagy.

Больше верь делам, чем словам.
Inkább higgy a tettnek, mint a szónak.

Красна птица перьём, а человек ученьем.
A madarat a tolla, az embert a tudása ékesíti.

Береги платье снову, а честь смолоду.
A ruhát új korától fogva, a becsületet pedig ifjúságotól őrizd.

Блудлив, что кошка, а труслив, что заяц.
Parázna mint a macska, de gyáva mint a nyúl.

Разошлись, как в море корабли.
Elmentek egymás mellett, mint hajók a tengeren.

Пташке ветка дороже золотой клетки.
A madár jobban szereti az ágat az arany kalitkánál.

Старый друг лучше новых двух.
Egy régi barát jobb két újnál.

Каков барин, таков и крестьянин.
Amilyen az uraság, olyan a paraszt.

Что гусь без воды, то мужик без жены.
Ami a liba víz nélkül, az a paraszt asszony nélkül.

A közmondások a stílus élénkítésére és szemléletessé tételére gyakran ellentétes fogalmakat állítanak szembe egymással. A következő közmondásokban például minden fogalmat jelölő szónak megvan a maga ellentétes párja:

Богатый и в будни пирует, а бедный и в праздник горюет.
A gazdag hétköznap is dőzsöl, a szegény ünnepen is búsul.

Труд человека кормит, а лень портит.
A munka eltartja, a henyélés elrontja az embert.

Праздники помнит, а будни забывает.
Az ünnepekre emlékszik, a hétköznapokat elfelejti.

A következő közmondásokban a fogalmaknak a köznapi beszéd-től eltérő társítása következtében ellentétes értelem van kifejezve tréfás formában:

Богат Тимошка, у него собака да кошка.
Tymoska gazdag, van egy kutyája és macskája.

Богато живут — с плота воду пьют.
Gazdagon élnek: tutajról isszák a vizet.

Ezek a közmondások nem fejeznek ki valami nagy gazdagságot, hanem ennek majdnem az ellenkezőjét.

Az orosz közmondásokban, éppen úgy, mint a magyar közmondásokban, különböztetéssel egyenlő és ugyanazon fogalmakat fejezhetünk ki. A magyarban például két egyforma jellemű egyénről így szólunk: „egyik kutya, másik eb”. A következő orosz közmondás értelme: „egyformán szegények”; a másiké pedig: „amint élt, úgy is halt meg”:

У одного ничего, у другого совсем чисто.
Az egyiknek semmije sincs, a másiknál minden üres.

Жил собакой, околел псом.
Kutyaként élt, ebként halt meg.

A metafora a hasonlatoknál jóval ritkábban fordul elő az orosz közmondásokban. A metaforák — összevont hasonlatok — szómegettakarítással járnak és így tömörré teszik a közmondásokat. A metafora a hasonlatnál élesebben emeli ki egy tárgy, jelenség tulajdonságát, és még képszerűbbé teszi a közmondást.

Грудь лебединая, походка павиная, очи соколы, брови собопы.
Melle hattyú, járása páva, szeme a sólyomé, szemöldöke cobolyé.

Его голыми руками не возьмёшь.
Pusztá kézzel őt nem fogod el.

Egyes közmondások élettelen vagy elvont dolgokat élőként tüntetnek fel, élettelen dolgokat megszemélyesítenek. A megszemélyesítés a közmondásokat élénkké, szemléletessé teszi.

Повадился кувшин по воду ходить,
там ему и голову сложить.
Addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik.

Работа не медведь, в лес не уйдёт.
A munka nem medve, nem megy el az erdőbe.

Лес видит, а поле слушит.
Az erdő lát, a mező hall.

A mellé knevek a közmondások szemléletességét szintén előmozdítják, ha azokat a tulajdonságokat jelzik, amelyek éppen odaillők, vagy amelyek új oldalról mutatják be a tárgyat, s a képzeletet eképpen élénken foglalkoztatják.

От чёрной коровы да белое молоко.
A fekete tehénnek is fehér a teje.

Пустая бочка пуше гремит.
Üres hordó jobban kong.

Пташке ветка дороже золотой клетки.
A madár jobban szereti az ágat az arany kalitkánál.

A gúny, az irónia, amely élénkíti, humorossá teszi a közmondásokat, főként abban nyilvánul meg, hogy olyan jelentést tételez fel, mely ellentétes a megnevezett szó betű szerinti jelentésével.

Ушёл воз и лошадку увёз.
A kocsi elindult, s elvitte a lovat.

Кого люблю, того и бью.
Kit szeretek, azt is ütöm.

На войне бывал: рыбу громил.
Háborúban volt: halakat pusztított.

Смелого нищ в тюрьме, глупого в полах.
A bátort a börtönben, az ostobát a papok között keresd.

Néhány közmondásnak irónikus toldaléka van:

Всё может случиться: и богатый к бедному поступится,
(либо долг попросит, либо молотить зовёт).
Minden megtörténhet: a gazdag is bekopogtathat a szegényhez,
(vagy az adósságot kéri, vagy pedig csépelni hív).

Последняя у попа жена (да и та попадья).
A papnak utolsó felesége van, (de az is papné).

За добро добром и платят (а за худо худом).
A jóért jóval is fizetnek. (ám a rosszért rosszal).

A következő közmondásokat a humor jellemzi:

Перед смертью не умирать.
Halálocd előtt nem halsz meg.

Пить — умереть, не пить — умереть, так лучше уже пить.
Iszom — meghalok, nem iszom — akkor is meghalok, tehát jobb ha iszom.

Пристало, как к корове седло.
Illik rá, mint tehenre a nyereg.

Érzelmi és értelmi hatások erősítése céljából a közmondások túlzásához is folyamodhatnak.

У богатого всякий волос в масле, а у бедного и в кашу нет.
A gazdagnak minden hajszála zsírban úszik, a szegénynek még a kásába se jut.

У скупого и в мороз льду не выпросишь.
A zsugorítól a fagyban is hiába kérsz jeget.

Этого греха и земля не снесёт.
Ezt a bűnt a föld sem bírja el.

A szemléletesség tényezői még a közmondásokban az ún. névcserék vagy metonimiák, mikor olyan szavakat, melyek belső viszonyban levő dolgokat vagy személyeket jelentenek, egymással felcserélünk. A me-

tonimák célja; hogy az adott esetben a legfontosabbat tárgyként észlelhető formában állítsa elénk.

У собаки душа в хвосте, а у лошади в ушах.
Kutyának a farkában, lónak a fülében a lelke.

Сытое брюхо к ученью глухо.
Teli hassal nem megy a tanulás.

Лоб широк, а в голове тесно.
Széles a homloka, de fejben keskeny (de belül keskeny).
(Feje, mint egy hordó, esze mint egy dió.)

Хлеб—соль и разбойника смиряет.
A só és a kenyér a rablót is megszelídíti.

Не спеши языком, спеши делом.
Ne a nyelved, a munkád legyen gyors.

A szinekdoché ugyanazt a szerepet tölti be a közmondásokban, mint a metonímia.

Ни уса, ни бороды; ни сохи, ни бороны.
Se bajusza, se szakállá; se ekéje, se boronája.

A szemléletesség legfőbb eszköze a közmondásokban a szavaknak általában átvitt jelentésben való használata. A szavaknak átvitt értelemben való használata adja a közmondások általános érvényét: bővíti a közmondásokban kifejezett gondolat körét, illetve a közmondások alkalmazhatóságát, s ugyanakkor a képszerű kifejezésnek is fontos eszköze. A szószertinti jelentésnek az elveszése vagy elhanyagolása következtében a közmondás „többet jelent mint amennyit mond, és éppen ez a többet jelentő viszony, azaz fokozat, határozza meg aztán minden közmondás becsét” — mondja Erdélyi János (Erdélyi János: Magyar közmondások könyve, Pest, 1851 — 437. o.).

A következő három közmondásban például a szavakat átvitt értelemben kell értenünk; a nyúl, a medve, fa stb. szavak a képszerű kifejezésnek fontos eszközei.

За двумя зайцами погонишься — ни одного не поймаешь.
Aki két nyulat hajt, egyet sem fog meg.

Два медведя в одной берлоге не уживутся.
Két medve egy barlangban nem fér el.

За один раз дерева не срубишь.
Egy csapással nem döntöd ki a fát.

A közmondásokban a képszerű kifejezés szavai legtöbbször a mindennapi paraszti életből vannak véve. Nagy elterjedtségnek örvendenek többek között az *állatvilág* tagjai az emberek szokásainak és erkölcsének a jellemzésére. Ilyen esetekben a közmondások értelmét legtöbbször az állatok tulajdonságai alapján kell megállapítanunk. Azonban ennek a fordítottja is előfordul, amikor egyes állatok az illető nép körében bizonyos

tulajdonságok jelképéül szolgálnak. A görög nép például a *baglyot* vevé a bölcsesség jelképéül, sok újabbkori népnél pedig éppen ellenkezőleg ostobát, erőtlent, rútat képvisel.

Ezek után nézzük meg, hogy az orosz közmondásokban néhány állat mit jelképez:

A *bagoly* alantast, együgyút jelent; gyakran a *sólyommal* hasonlítják össze, mely madár a magasba törőt, a bátrát képviseli.

Хоть под небеса летай, а всё сова соколом не быть.
Bár az egekben repüljön a bagoly, akkor sem sólyom.

Что совой о пень, что пнём о сову, а всё сова больно.
Akár a baglyot a kőhöz (tuskóhoz) akár a követ a bagolyhoz,
mindig a bagoly adja meg az árát.

Сокол мал, да удал.
A sólyom kicsiny, de merész.

И сокол выше солнца не летает.
A sólyom sem repül magasabbra a napnál.

A *varjú*, a *nyúl* gyávát, félnket jelent:

Сердце соколье, а смелость воронье.
A szíve sólyomé, bátorsága varjúé.

Пугана ворона и куста бонтя.
A megijesztett varjú a bokortól is fél.

Плох сокол, что ворона с места сбила.
Rossz sólyom az, akit a varjú elver helyéről.

Труслив, что заяц, блудлив, что кошка.
Félnék, mint a nyúl, parázna, mint a macska.

A *birka*, *juh* szelid természetű, félnék ember jelképe:

Молодец на овец, а на молодца и сам овца.
Bátor a birkák ellen, de birka a bátor ellen.

Без пастуха овцы не стадо.
Pásztor nélkül a birka nem nyáj.

A *farkas* a gonoszt, a ragadozót; a *róka* a ravaszt képviseli:

Овце с волком плохо жить.
Rossz a birkának (a magyarban: báránynak) farkassal élni.

Стань ты овцой, а волки готовы.
Légy bárány, készen állanak a farkasok.

Волка на собак в помощь не зови.
Farkast ne hívj a kutyák segítségére.

Сытый волк смирнее ненасытного человека.
A jóllakott farkas békésebb az éhes embernél.

С волками жить — по-волчьи выть.
Ha farkassal laksz, velük együtt kell ordítanod.

Лисичка всегда сытей волка бывает.
A róka mindig jobban jól van lakva, mint a farkas.

Когда ищешь лису впереди, то она назади.
Amikor a rókát elől keresed, az hátul van.

Az ökör, a ló a gazdagság és a munkaképesség jelképe:

Семь сел, один вол, да и тот гол.
Hét falunak csak egy ökre van, de az is sovány.

Семь деревень, а лошадка одна.
Hét falunak csak egy lova van.

Он работает как лошадь.
Úgy dolgozik, mint egy ló.

Вола в гости зовут не мёд пить, а воду возить,
Az ökröt vendégségbe nem mézet inni, hanem vizet vinni hívják.

A tehen hasznót hajtó jószágként szerepel, mely képes a parasztot eltartani; a bikát az orosz közmondások „csekély jövedelmezősége miatt” lebecsülik, nem sokra tartják:

Купил мужик корову, а вышел бык; ни так и быть!
Tehenet vásárolt a paraszt, de bika lett belőle; ilyen is volt már.

Сколько с быком ни возись, а молока он не даст.
Bármennyit is vesződsz a bikával, tejet nem fog adni.

Счастье не корова: не выдоишь.
A szerencse nem tehen: nem fejheted meg.

A disznó jelképe a modortalannak, a durvának, a falánkknak:

В гостях Илья, а дома свинья.
Vendégségben Ilya, de otthon disznó.

Посади свиньку за стол, она и ноги на стол.
Ültesd a disznót az asztalhoz, a lábát is felrakja.

Сыта свинья, а всё жрёт; богат мужик, а всё копит.
Jóllakott a disznó, mégis mindig fal, ha gazdag a paraszt, akkor is egyre gyűjt.

A kutyát igen jól ismeri az ember: egyike azon állatoknak, amely a leghűségesebb hozzá; ismeri jól rossz tulajdonságait is, így többek között jelképe az irigységnek, az alattomoságnak, a gonoszságnak, a falánkságnak is.

Любишь меня, так люби и собачку мою.
Ha szeretsz engem, úgy szeresd a kutyámat is.

Молчан-собака исподтишка за икры хватает.
A hallgatag kutya alattomban kap a lábához.

Как собака, на сене лежит: а сама не ест, и другим не даёт.
Mint a kutya fekszik a szénán: maga nem eszik, de másokat sem hagy.

Сколько собаке ни хватать, а сытой не бывать.
Bármennyit is kap a kutya, de jóllakott nem lesz.

Egyes emberi testrészek is szolgálhatnak a közmondásokban jelképekül. Így például a fej (az ész) igazgatja az embert, felel a többi testrészek cselekedeteiért; a kéz (munkaképesség) biztosítja az ember megélhetését, hatalmat, erőt is képvisel.

Умная голова сто голов кормит, а худая и одной не прокормит.
Okos fej százat táplál, a buta egyet sem tart el.

Рука согрешит, а голова в ответе.
A kéz vétkéért a fej felel.

Руки работают, а голова кормит.
A kéz dolgozik, de a fej táplál.

У большого человека руки долги.
Nagy embernek hosszúak a kezei.

Рука длинна — достала и до суда.
A kéz hosszú — elér a bíróságig is.

Нога ноге друг, а рука руке враг.
Láb a lábnak barátja, kéz a kéznek ellensége.

Az orosz közmondásokban, akárcsak a magyar közmondásokban, egyes nevek bizonyos fogalmakat képviselnek. Így a magyarban például Antal féleszűt, Balázs szelest, bolondot; az oroszban Тит (Tyit) lustát, Фома, Фомку (Foma) tolvajt, Марко (Marko) gazdagot, Макара (Makar) szegényt, Кузька (Kuzka) ágrólszakadtat, Мокей (Mokej) lakájt, инаст, Емеля (Jemelja) együgyűt, Иван (Iván) általában orosz jelképez. A fenti állítást a következő példák bizonyítják:

Мегjött Antal Budáról, zöld ágat hozott orrában.
Hű bele Balázs, lovat ad az Isten.

Тит, поди молотить! Брюхо болит. Тит, поди кисель есть! А где моя большая ложка? Tyit, gyere csépelni! Fáj a hasam. Tyit, gyere enni! Hol van hát a nagy kanalam.

Фомка вор: на долото рыбу удит.
Fomka tolvaj: vésővel halat fog.

Не шумаркай, голый, коли Марко пьёт.
Ne zajongj nincstelen, ha Marko iszik.

На бедного Макара и шишки валятся.
Szegény Makárra hull minden ütlek.

Горькому Кузьеньке горькая и песенка.
A bánatos Kuzenykának keserű a dala is.

Было у Мокея четыре лакея, а ныне Мокей сам лакей.
Mokejnek négy szolgálja volt, de most Mokej maga is lakáj.

Слепому Емеле всё копейки.
A vak Jemáljának minden kopejka.

Велика Феодора, да дура; а Иван мал, да удал.
Feodóra nagy, de ostoba liba; Iván kicsiny, de merész.

Один Иван — должно; два Иван — можно; три Иван — никак не возможно
(сказал немец про Ивана Ивановича Иванова).
Egy Iván szükséges, két Iván lehetséges, három Iván sehogy sem lehetséges
(mondta a német Iván Ivánovics Ivánovról).

Több orosz közmondásban találkozunk allegóriával is. Például:

Угорела барыня в нетопленной горнице.
Szénmérgezést kapott a nagysága a fűtetlen szobában.

Хорошо пахать на печи, да заворачивать круто.
A kemencén jó szántani, de meredeken kell fordulni.

3. Az orosz közmondásokban a szóalakzatoknak a következő fajtái fordulnak elő:

A szókihagyás, amidőn egyes szavak az értelem csorbitása nélkül elmaradnak. Különösen jellegzetes az alanynak az elhagyása, annak jeléül, hogy a közmondás bármely személyre vonatkozhat.

Ни в мать, ни в отца, а прохожего молодца.
Sem apjára, sem anyjára, hanem az arra járt legényre (hasonlít).

Свату либо первая чарка, либо первая лалка.
A kérőnek vagy az első poharat, vagy az első pálcát.

Не бойся гостя сидячего, бойся стоящего.
Ne félj az ülő vendégtől, félj az állótól.

От старых дураков молодым (дуракам) житья нет.
Az öreg ostobák miatt a fiataloknak nincs életük.

Egyes mondatrészek elhagyása a közmondások tömörségét fokozza.
A kötőszókihagyás élénkíti a közmondásokat.

Меньше денег; меньше хлопот.
Kevesebb pénz, kevesebb gond.

Нет друга — ищи, а найдёшь — береги.
Nincs barátod — keress találtál — tartsd meg.

A kötőszóismétlés nyomatékossá teszi a közmondás egyes részeit, melyeket összeköt.

Земелька -- matka наша и кормит, и поит, и одевает.
A föld a mi édesanyánk, táplál is, itat is, ruház is.

Работа и кормит, и поит.
A munka enni is, inni is ad.

Либо коня доброго держи, либо кнут.
Vagy jó lovat tarts, vagy korbácsot.

Ha a közmondás különös nyomatékkal akarja kifejezni mondanivalóját, akkor ugyanazt a szót többször ismétli. Ilyenkor szóismétlésről beszélünk. A szóismétlés fajtái különbözőek. A közmondásokban is találkoznak az anaforával és az epiforával.

Az anafora az első szavak ismétlődése a közmondás egyes tagjaiban; az epifora pedig a közmondás tagjai utolsó szavának az ismétlődése.

Нужда скачет, нужда пляшет, нужда песенки поёт.
A szükség ugrál, a szükség táncol, a szükség énekel.

Поп руку свяжет и голову свяжет, а сердце не свяжет.
A pap összeköti a kezét, összeköti a fejet, de nem köti össze a szívet.

Сам заварил кашу, сам и расхлёбывай.
Magad főzted a kását, edd is meg magad.

Один сын не сын, два сына не сын, три сына сын.
Egy falu nem segítség, kettő sem, három már igen.

Találkozunk a szavak megszokott rendjének a felcserélésével — az *inversió*val — is az orosz közmondásokban. Például az alany az állítmány után, a jelző a jelzett szó után áll; az alany el van választva egy más szóval az állítmánytól, a jelző a jelzett szótól. A szavaknak ilyen felcserélése a közmondások kifejező erejét növeli.

Хата моя с краю, ничего не знаю.
Házam a falu szélén, nem tudok semmit.

Не бойся гостя сидячего, бойся стоячего.
Ne félj az ülő vendégtől, félj az állótól.

Ждал убогий телёнка, а ему дал бог ребёнка.
Borjút várt a szegény, de isten gyereket adott neki.

4. A közmondásoknak a költészettel való rokonságát mutatja az is, hogy legtöbbjük ritmikusan tagolt és változatos ütemezésű. Az orosz közmondásokban meg lehet találni szinte az összes lehetséges ritmusfajtákat, melyek az orosz költészetben használatosak. Így a hangsúlyos ritmust, a szillabikus verselést és a szillabikus-hangsúlyos verselés különböző verslábat. A ritmus, mely a hangok szabályos emelkedéséből és eséséből származik, dallamossá teszi a közmondásokat.

a) Az orosz népköltészet termékeit elsősorban a hangsúlyos ritmus jellemzi s a közmondásokban is ez az uralkodó.

Az orosz hangsúlyos ritmus követelményei a következők:

1. A ritmus alapját a közmondás mindkét tagjában meglévő egyenlő számú hangsúlyos szótagok képezik. Az orosz magánhangzókra ugyanis nem a hosszúság és rövidség, hanem hangsúlyos vagy hangsúlytalan voltak a jellemző.

2. A hangsúlyos szótagok köré hangsúlytalan szótagok csoportosulhatnak s a hangsúlyos szótagokhoz kapcsolódott hangsúlytalan szótagok száma különböző lehet. (A magyar hangsúlyos verselésben a hangsúlytalan szótagok mindig a hangsúlyosak után következnek s az egyes ütemekben a hangsúlytalan szótagok száma különböző lehet.)

3. Általában a ritmus hangsúlyos szótagján van a logikai hangsúly is. Ennek következtében a közmondásoknak ritmikai egységekre való tagolódása egybeesik a gondolatnak természetes tagolódásával. Ez a ritmus zeneiségét mélyebbé, hatásosabbá teszi.

4. Néha egyes segédszavak ismétlődnek s magukra vonják az önálló jelentéssel bíró szavakról a hangsúlyt.

Не по-хорошему | мил, | а по-милу | хорош.

Nem azért kedves, mert szép, hanem azért szép, mert kedves.

Amint e fenti példában látjuk, az orosz hangsúlyos verselésben a szótagok száma a közmondás két tagjában különböző (7 és 6), a hangsúlyos szótagok száma azonban egyezik (2—2), a hangsúlyos szótagok köré különböző számú hangsúlytalan szótagok csoportosulnak (5, —, 3, 1), a előjáró ismétlődik és magára vonja az önálló jelentéssel bíró szavakról a hangsúlyt.

A közmondásokban leggyakoribbak a két hangsúlyból álló mértékek, de vannak három, négy, hangsúly segítségével létrehozott ritmusok is:

Хата моя | с краю, | ничего не | знаю.

Házam a falu szélén van, semmiről sem tudok.

Голова́ | у нѳг | ума́ не | про́сит.

A fej nem kér a lábtól tanácsot.

У́м | за-морем, | а сме́рть | за-ворстом.

Az ész a tengerentúl, a halál a kapunál.

Ско́ро | сказа́ | сказа́вается, | да не ско́ро | де́ло | де́лается.

A mese hamar elmondódik, ám a dolog nem egyhamar végződik.

Ко́шка | да ба́ба | за́всегда́ | в избе́, | а мужи́к | да соба́ка | за́всегда́ | на дворе́.
A macska és az asszony mindig a házban, a paraszt és a kutya mindig az udvaron.

b) A szillabikus verselés alapján a közmondások egyes tagjaiban a szótagok számának kell egyenlőknek lenniök. (Innen a verselési mód neve: a „szótag” görögül „syllabē”.)

Горды́м бы́ть, | глупы́м слы́ть. (3—3)

Ha büszke vagy, ostobának tartanak.

Ско́лько голо́в, | сто́лько умо́в. (4—4)

Ahány fej, annyi ész.

Трудно́ тому́ учи́ть, | че́го сам не знае́шь. (6—6)

Nehéz azt tanítani, amit magad sem tudsz.

c) A szillabikus-hangsúlyos verselés az antik verselési módnak az orosz nyelvre való alkalmazása. Ebben a verselésben meghatározott számú szótagokból álló verslábak vannak, mint az időmértékes verselésben, a szótagok hosszúsága vagy rövidegsége azonban nem a magánhangzók hosszúságától, illetve rövidegségétől függ — mivel az oroszban a magánhangzók nem lehetnek rövidek vagy hosszúak —, hanem a szóhangsúly helyzetétől. Az orosz klasszikus verselésben verslábának nevezik a hangsúlyos szótagnak meghatározott számú hangsúlytalan szótaggal való

szabályszerű váltakozását a verssorban. Tehát a hangsúly és a szótagok együttesen alkotják a ritmust s ezért nevezzük ezt a verselési módot szilabikus-hangsúlyos verselésnek.

Az orosz költészet általában ötféle verslábát használ: a trocheust, a jambust, a daktilust, az anapestust és az amfibrachist. Az orosz közmondásokban ezen verslábak mind előfordulnak.

1. Kéttagú verslábak az orosz közmondásokban:

a) Trocheus (néha pirrichiussal együtt):

<u>Мно́го</u> <u>хо́чешь</u> <u>зна́ть</u> ,	Ha sokat akarsz tudni,
<u>ма́ло</u> <u>бу́дешь</u> <u>спа́ть</u> .	akkor keveset fogsz aludni.
<u>Яйца́</u> <u>ку́рицу</u> <u>не</u> <u>у́чат</u> .	A tojás nem tanítja a tyúkot.
<u>Е́сли</u> <u>вече́р</u> <u>смү́тный</u> ,	Ha az este szomorú,
<u>у́тро</u> <u>бу́дет</u> <u>ра́досто́ное</u> .	vidám lesz a reggel.

b) Jambus:

<u>Кого́</u> <u>лю́блю</u> , <u>того́</u> <u>и</u> <u>бью́</u> .	Kit szeretek, azt ütöm.
<u>Не</u> <u>гони́</u> <u>ко́ня</u> <u>кну́том</u> ,	Ne ostorral, hanem zabbal
<u>гони́</u> <u>его́</u> <u>овсе́м</u> .	hajtsd a lovat.
<u>Плю́ти</u> <u>ны</u> <u>па́льце́м</u> <u>не́</u> <u>заткне́шь</u> .	A gátat ujjal be nem tömöd.
<u>Тот</u> <u>колхо́з</u> <u>бога́т</u> ,	Az a kolhoz gazdag,
в <u>кото́ром</u> <u>лад</u> .	melyben rend van.

2. Háromtagú verslábak az orosz közmondásokban:

a) Daktilus:

<u>Сейте́</u> <u>разу́мное</u> , <u>до́брое</u> , <u>вече́ное</u> .	Értelmest, jót, örökkévalót vessetek.
<u>Что́</u> <u>у</u> <u>кого́</u> <u>на</u> <u>уме́</u> , <u>то́</u> <u>у</u> <u>пья́ного</u> <u>на́</u> <u>язы́ке</u> .	Kinek mi a fejében, az a részegnek a nyelvén.

b) Anapestus:

<u>У</u> <u>кого́</u> <u>что́</u> <u>боли́т</u> , <u>тот</u> <u>о</u> <u>то́м</u> <u>говори́т</u> .	Kinek mije fáj, arról beszél.
---	-------------------------------

И обед | не в обед, | когда | хозяйки нет.

Az ebéd sem ebéd, amikor gazdasszony nincs.

c) A m f i b r a c h i s ⁂.

Богатый | и в будни | пирует, | а бедный | и в праздник | горюет.

A gazdag hétköznap is dőzsöl, a szegény ünnepen is búsul.

Не все | собаки | кусают, | которые лают.

Nem minden kutya harap, amelyik ugat.

Ezen példákkal kapcsolatban is meg kell jegyeznünk, hogy az orosz klasszikus verselés szabályai nem annyira merevek. A fenti példák között is találunk anapestus jambussal, mint szintén emelkedő verslábbal, együttesen; a pentameterben van egy hatodik közömbös versláb is:

Что у кого на ум|е, | то у | пьяного | на язы|ке.

5. A rímes forma, amely a dallamosságot fokozza, az orosz közmondásokban uralkodó. A rímek fajtái a következők:

a) A rím a hangsúly helyétől függően lehet hímnemű, nőnemű, daktilusi és vegyes rím.

1. Hímnemű rímek nevezük a rímet, ha a hangsúly a közmondás mindkét tagja végső szavának utolsó szótagjára esik.

У кого что болит,
тот о том и говорит.

Kinek mije fáj,
arról is beszél.

Не давши слово крепись,
а давши держись.

Ha nem adtad a szavad, légy kemény,
de ha adtad, tartsd is meg.

2. Nőnemű rímekben a hangsúly az utolsó előtti szótagon van.

Кто собой не исправит,
тот другого не поставит.

Aki magán nem uralkodik,
mást sem irányít.

Кому поведётся,
у того и петух несётся.

Akinek szerencséje van,
annál a kakas is tojik.

3. Daktilusi rímről akkor beszélünk, amikor a hangsúly a szó végétől számított harmadik szótagra esik.

Гора с горой не сходятся,
человек с человеком встречаются.

Hegy a hegyhez nem jön el,
de ember emberrel találkozik.

Не всё то сбывается,
на что человек надеется.

Nem mind válik valóra,
amit az ember remél.

4. Vegyes rímekben a hangsúly helye az utolsó szavakban nem egyezik.

Полюбится сова,
лучше ясного сокола.

Aki megszerette a baglyot,
annak szebb az a fényes sólyomnál.

b) A rímek a hangok egyezése szerint lehetnek tiszta rímek és asszonánciák.

1, Tiszta rímek:

Ждал убогий телёнка,
а ему дал бог ребёнка.

Borjút várt a szegény,
de isten gyereket adott neki.

Были бы бумажки,
будут и милашки.

Csak bankód legyen,
szeretőd is akad.

2. Asszonánciák:

И маленькая рыбка
лучше большого таракана.

A kis halacska is jobb
a nagy sváb bogárnál.

Казак без коня,
что солдат без ружья.

A kozák ló nélkül olyan,
mint a katona puska nélkül.

Az orosz közmondások, a magyarhoz hasonlóan, szeretik az alliterációt, amikor is a kezdő betűk egyeznek meg:

Рыба в реке не в руке.

A folyóban úszó hal még nincs
a kezében.

Сама сорока скажет,
где гнездо свила.

A szarka maga mondja, hol rakta a
fészket.

Собаке собачье смерть.

Ebnek eb halál.

c) A rímek elhelyezésükre nézve az orosz közmondásokban lehetnek:

1. Páros rímek:

Не покупай у ямщика лошади, а
не бери у вдовы дочери. а
У ямщика лошадь изломана, в
у вдовы дочь избалована. в

Ne végy a fuvarostól lovat,
ne vedd el az özvegyasszony lányát.
A fuvarosnak a lova megnyomorított,
az özvegynek a leánya elkanászosodott.

Где кисель, а
тут и сел, а
где пирог, в
тут и лёг. в

Ahol a lekvár,
oda is ül;
ahol a kalács,
oda is fekszik.

Хата моя с краю, а
ничего не знаю. а

Házam a falu szélén,
semmiről sem tudok.

A homonimrímek (a páros rímeknek egyik fajtáját alkotják). egyalakú, de különböző jelentésű szavak csengenek össze.

Не под дождём — подождём.
Для почину — выпить по чину.

Nem eső alatt várunk.
Méltóság szerint kezdenek inni.

2. Ölelkező rímek:

Кто ныне велик, а
завтра мал; в
а кто ныне мал, в
завтра велик. а

Aki ma nagy,
holnap kicsi;
s aki ma kicsi,
holnap nagy.

3. Belső rím:

Блудлив, что кошка,
а труслив, что заяц.

Parázna mint a macska,
de gyáva mint a nyúl.

Több közmondásban a belső rím mellett a végrím is megtalálható:

Мирская молва,
что морская волна.

a A világ mondása,
a mint a tenger hulláma.

Сало было, стало мыло.

Szalonna volt és szappan lett.

У Фили, были, Филю и побнили.

Filjánál voltak, Filját is ütötték.

Az orosz közmondásokban gyakran használnak tulajdonneveket a rím kedvéért. Lássunk néhány példát közülük:

Кирей не нашёл дверей.

Мели, Емеля, твоя неделя.

Наш Тарас не уже вас.

Худ Роман, коли пусть карман.

Добр Мартын, коли есть алтын.

Каков Сава, такова ему и слава.

Az orosz közmondásokban jóval gyakoribb a rimes forma mint a magyar közmondásokban s legtöbbször a páros rím fordul elő bennük.

Végezetül az itt ismertetett közmondások alapján is megállapíthatjuk — melyeket V. Dál: „Az orosz nép közmondásai” c. gyűjteményének, „Az élő nagy orosz nyelv értelmező szótára” c. munkája, valamint dr. Rákos Ferenc: „Nemzedékről nemzedékre” c. könyve felhasználásával válogattam —, hogy teljes mértékben igazak Gogolnak és Gorkijnek a bevezetőben ismertetett szavai az orosz közmondások formai értékéről. Az orosz közmondások valóban a népköltészethez tartoznak, hiszen megtaláljuk bennük a szemléletesség eszközeit, a szóalakzatokat, különböző ritmusokat és rimeket. Ezek a költői eszközök nem öncélúak, hanem a tartalom szolgálatában állanak s nagyban hozzájárultak a közmondások elterjedéséhez és fennmaradásához. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezniünk, hogy a közmondások mai formájának a kialakulása nem egy egyén tudatos munkájának, hanem az orosz nép évszázados alakító tevékenységének az eredményeképpen jött létre.

PETE ISTVÁN

IRODALOM:

1. Владимир Даль: Толковый словарь живого великорусского языка. Издание Т—ВА М. О. Вольфъ С-Петербургъ — Москва 1912.
2. В. Даль: Пословицы русского народа. Гослитиздат, Москва 1957.
3. Русское народное поэтическое творчество. Том II. Изд. Ак. Наук СССР, Москва—Ленинград 1955.
4. Русское народное поэтическое творчество. Под общей редакцией профессора П. Г. Богатырева. Учпедгиз 1954.
5. Л. В. Щепилова: Введение в литературоведение. Учпедгиз, Москва 1956
6. Rákos Ferenc: Nemzedékről nemzedékre, »Művelt Nép« kiadó. 1955.